

ԱՐԵՎԵԼԵՍ

Համաշխարհային

ՀԱՐԱԹԱԹԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՅԵՐԻ ՏԱՐԻ

1907

1 ՕԳՈՍՏ. ԹԻՒ 31

ԽՄԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԵՆ

Ա. ՄԱՍՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ԻԶՄԻՐ

MAH. HASGALIAN GLE 5mm

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ն. Հ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ	Դործ եւ Նպատակ	775
Կ. ՆԱԻԱՍԱՐԴ	Ժան-ժազ Ռուսո	780
Մ. ՄԵԾԱՐԵՆՑ	Ի՛նչ Արքեպիսկոպոս	784
Մ. ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ	Հրատարակ. մը Պէտքը	789
Վ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	Հրատարակ.	790
Լ. ՍՐԱՊԵԱՆ	Գաւառ. Անծանօթ Անկիւններ,	793
Ա. ԶԳ. ԱՌԱՋԵՈՐԴԱՐԱՆ	Պաշտօնական Ֆայտարարութիւն	796
	Կարճ Պատասխան մը	797
	Լրացադ	798

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ՄՏԵՓԱՆ ԻՓԼԻՔՃԵԱՆ

ՖՐԱՆԿԱՑ ԹԱՂ

Պատիւ ունինք ծանուցանել մեր յարգոյ յաճախողաց թէ նորաձեւութեանց ամենալիքլին տեսակներն հասած են. Նոյնպէս ստացած ենք, մեաքսեայ պատրաստ պրուզներ, բէնիտարներ, պաթիսթ պրօսէ, այլ և այլ էթամիլներ արանց թէ կանանց հագուստի համար լինօներ, տօնոցմէ դաա մետաքսէ և ֆիլաէքսօ միթլն և ձեռնոցներ, կաշիէ գօտիներ ևն .:

ԾԱՆ. — ԱՄԷՆ ՆՐԿՈՒՇԱԲԹԻ ՕՐԵՐԸ ԿԸ ԾԱԽՈՒՐՆ ԿՏՈՐ-ՈՒԱՆՔՆԵՐ:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

ԻԶՄԻՐԻ ԳԱԽԱԹ. ՈՒՍՈՒՄՆ. ԽՈՐՀՐԳՈՑ

Ուսումնական խորհուրդս կը փութայ ծանուցանելու թէ քաղաքիս Ս. Մեսրոպեան Վարժարանի զիշերօթիկի բաժնին Բ. շրջանի վերամուտը տեղի պիտի ունենայ յառաջիկայ ⁵/₁₈ Սեպտ. 1907ին:

Տարեթուշկը 20 լիր. օսմ. է՝ վեցամսեայ 2 վճարումներով վճարելի, զսրբական պիտոյքը վարժարանի կողմանէ տրուելու պայմանով: Բաղնիքի, սափրիչի և պտոյաներու առթիւ ծախսերն են. ծնօյնեալս կը պատկոնին:

Բանակցութիւնը կրնան լսուիլ մինչև յառաջիկայ 10 Օգոստ. 1907:

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

Ն. Հ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Կ. ՆԱԻԱՍԱՐԴ
Մ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

Յ. ԱԼՓԻԱՐ
ՇԱԽԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ
ՌՈՒԲԷՆ ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

1 ՕԳՈՍՏՈՍ 1907

ԹԻԻ 31

ԳՈՐԾ ԵՒ ՆՊԱՏԱԿ

ԿԱՄ

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴԻՏԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԻ ԵԶԵՐԻԻ մէջ ինչպէս ամէն դասակարգի, նմանապէս մարդկային անհատներու մէջ կեանքի ամէնէն աւելի ուշագրաւ եւ արտայայտիչ նշանը եղած է գործունէութիւնը։ Աս պատճառով է որ ինչպէս կենսաբանները նոյն եւ ընկերաբանները՝ ատիկայ իրենց ուսումնասիրութիւններուն զլխաւոր առարկան նկատած են, միայն թէ մարդկային գործունէութիւնն ալ ամէն տարիքի եւ ամէն վիճակի մէջ հանգունատիպ չըլլալով, զանազանութիւններէ առաջ եկած են տեսակներ, որոնք զիտական տարբեր ճիւղերու մասնաւոր նիւթեր կազմած են։

Մարդու ծնած վայրկեանէն մինչեւ վերջին շունչը փչած պահը թէ կանոնաւոր եւ թէ անկանոն վիճակի մէջ ներքին եւ արտաքին բազմաթիւ շարժառիթներ կը տիրեն անոր գործունէութեան կամ գործերուն վրայ։

Մանկութեան տան միմիայն բնազդուն է որ շարժիլ եւ գործել կուտայ, պատանին հակամիտութիւններու եւ ունակութիւններու մղով մին առկ մերթ ինչ մերթ իր գործերուն անդրադառնալով անոց մէջ ընտրութիւն կատարելու հարկը կ'զգայ, երիտասարդը աւելի անկախ գաղտնութիւններու քով բաղձանքներ կը մթերէ եւ երբեմն իր կիրքերէն կը յաղթահարուի, հասուն մարդը կաշխատի իր խորհուրդները կանոնաւորել, ինչպէս նաեւ իր գործե-

ըր որոշ նպատակներու յատկացնել, թէեւ ան ալ ճշմարիտը փրնտ-
ռելու եւ արդարացին ի գործ դնելու մասին ինչ ինչ պատճառներով
կրնայ վրիպիլ, խոհուն կատարելութիւն մը ցոյց տալու համար ծե-
րունին թէեւ աւելի յարմար է, բայց ան ալ տարապայման քմա-
հաճոյքներ ստեղծելու, երկրորդ մանկութեան մէջ իյնալու եւ եր-
բեմն զառամելու վտանգներ ունի:

Աս կերպով անհատներու գործունէութեան վրայ ազդող շար-
ժառիթները որչափ շատ ըլլան, դարձեալ յայտնի է որ մարդկային
կեանքը գլխաւորաբար բանականութեամբ կը տարբերի անասնայի-
նէն:

Բանականութիւնով է որ մարդս իր գործունէութեան շարժա-
ռիթները պատճառներու կը փոխէ եւ մեքենական շարժումները կը
բերէ վախճանական ուղղութիւններու, որոնց մէջ գործելու կա-
ջգործելու ընտրութիւնը անկաշկանդ կամքէ կ'ընի, այսինքն իմա-
ցական կարողութեան տէր եւ կանոնաւոր կերպով մտածելու եւ
գործելու առիթ եւ միջոց ունեցող էակ մը կրնայ գիտնալ ան նը-
պատակը, որուն իր գործունէութիւնը կը ձգտի եւ պատշաճու-
թիւնը ան միջոցներուն զօր կը գործածէ:

Նպատակը կամ դիտաւորութիւնը ո'չ բաղձանք է եւ ո'չ ալ
կերբի արդիւնք, հապա բանականութեան ծնունդ, որովհետեւ ա-
ռաջինները միայն հաճելիին կը փառին մինչդեռ վերջինը շատ ան-
գամ անհաճոյին ալ կը միտի: Աս պատճառով է որ կըսեն թէ «Ան-
ժոյժ մարդիկ նպատակ չեն կրնար ունենալ»:

Դիտաւորութիւնը կը կազմուի խորհուրդով, զատողութիւնով
եւ կամքով, բայց անոնց հետ ալ նոյնատիպ չէ:

Մարդ կրնայ վերագոյնը խորհիլ, անձանց զատել, անկարելին
ուղիւ, բայց չի կրնար զանոնք դիտաւորութեան առարկայ ընել:
Ծոյլը իր խորհուրդները, անտարբերը իր զատողութիւնները եւ մա-
նուկն անգամ առանց որոշ դիտաւորութեան իր կամեցողութիւն-
ները կրնան ունենալ, բայց դիտաւորութիւն կամ նպատակ կ'ունե-
նան ան անձերը միայն, որոնք մտածուած առարկաներ, այսինքն
յղացուած գործեր եւ հնարաւոր զատուած, այսինքն իրենց կամքէն
կախում ունեցող նպատակներ ունին, հաւանութեամբ կ'սկսին գոր-
ծել, գծաւորութիւններու, արգելքներու առջեւ չեն ընկրկիր: Գոր-
ծին կարեւոր մասը կազմող միջոցներու կը դիմեն, վերջապէս որոշ-
եալ նպատակին հետամուտ կըլլան եւ շատ անգամ կը յաջողին
հասնիլ անոր:

Աս կարճ բացատրութիւններով կարելի է դիւրաւ մակարեւել
թէ իմացական կարողութեան եւ ազատ կամեցողութեան գործերը
հիմնապէս կը տարբերին քնազգային շարժումներէ, մտաւորական
խանգարումներու մէջ եւ կամ բռնի կերպով եւ ուրիշ շարժառիթ-
ներով ցոյց տրուած գործունէութիւններէ:

Թէ ընտանեկան եւ թէ ընկերական յարաբերութիւններու մէջ ամէն օր զգալի կըլլան նուազագոյն որ գործերու տարբեր ազդեցութիւնները :

Մանուկն անդամ իր կարողութեան չափով կը ջանայ հօր կամ հօր նոյնատեսակ վարմունքին մէջ սէր եւ գորովը սաստ (եւ բարկութենէ օրոշել :

Սովորական կենցաղավարութեան մէջ միեւնոյն խօսքերն ու գործերը իրենց լուրջ կամ մտերմական հանգամանքին համեմատ տարբեր նպատակութիւններ կը թողուն :

Իրաւ է որ բնութեան մէջ ամէն շարժում կրնայ վախճանական նպատակի մը յանգիլ, բայց բանաւոր էակի գործունէութեան մէջ հիմնապէս դիտաւորութիւնն է որ անոր բարոյական օրակսութիւնը օրոշելու կը ծառայէ, այսինքն դիտաւորութիւնով կ'սկսի գործին գովելի կամ պարտաւելի հանգամանքը :

Բնազգային գործունէութիւնով աւելի կենսաբանները, բնախօսները եւ մասով մ'ալ հոգեբանները կզրազին, մասւորական խանգարումները այսօր անտարանական ճիւղի մը կը պատկանին :

Գլխաւորաբար իրաւաբանն ու բարոյագէտն են որ առանց ընտրամտութեան, ակամայ եւ կամ սխալմունքով տեղի աւելեցած գործերը շննդով մէկտեղ (Օսմ. Պատ. օրէնք. յօդ. 41, 42, 184 եւ) աւելի կարեւորութիւն կուտան բանաւոր էակներու մտածուած եւ ազատ կամեցողութիւնով կատարուած գործերը հետազօտել եւ դատել :

Իրաւ է որ օրէնքները բոլորովին ներելի չեն նկատեր թերացումը, վրիպանքը (faute, քաղաք. խաբա Օ. Բ. 92. Զ. Բ. 8. 1382), անփութութիւնը négligence, գայտըզը, քիսկյիւպ. Օ. Գ. 8. 117, 122) անուշադրութիւնն ու կանոնական զանցառութիւնը inattention, inobservation des réglemens, Տիգարսըզըզ ղի Լիզաւարա րիայէքսիզիս. Օ. Գ. 8. 182, 183) եւ դարձեալ իրաւ է որ Օսմ. Քաղաքային օրինագրքի (Մեհկըյի ահիւաւը աշիյի) 312 հրորդ յօդուածը կըսէ որ. «Եթէ մէկը զիտումով եւ կամ առանց զիտումի ոչնչացնէ ուրիշի սեպական իրը որ կը գտնուի իր եւ կամ իր վրտահիւն անձին յով, կը տուժէ (զաւիճի հիւ)» : Բայց թէ քաղաքային եւ թէ պատժական խնդիրներու մէջ օրէնսդիրները մեծ կարեւորութիւն տուած են զիտումներու :

Օրինակի համար, Օսմ. Քաղաքային օրինագրքի մէջ զիտաւորութեան մասին հետեւեալ յօդուածները կը կարգանք :

Յօդ. 2. «Իօրծի մը մասին, ինչ որ է նպատակը, վճիռը պարհամամա կը արուի, այսինքն գործի մը նկատմամբ արուելիք վճիռը, զան գործողի նպատակին համեմատ կը սնօրինուի» :

Յօդ. 3. «Պայմանադրութիւններու մէջ նպատակներն ու ղիտումները նկատողութեան կառնուին եւ ոչ թէ բառերն ու աստու-

Թիւնները»

Յօդ. 1250 — «Ստացումը (իհրագ) պէտք է որ դիտումի վրայ հիմնուած (գաւսէ մագրուն) ըլլայ»

Յուստինիանոս կայսեր հրամանով Հոռմէական իրաւագիտութենէ 533 թուականին հաւաքուած Առաջին Կանոնագիրքի (Digeste) մէջ ալ նոյն իմաստը հետեւեալ կերպով գրի առնուած է:

«Պայմանագրութիւններու եւ ուրիշ դաշնագրութիւններու մէջ պէտք է հրկու կողմին դիտաւորութիւնը ուշագրութեան առնել» (Մատեան Ծ. Գլուխ Ժէ. յօդուած. 34)

Ֆրանսական Քաղաքային օրինագիրքի (Code civil) 1156 հրորդ յօդուածին թարգմանութիւնն ալ հետեւեալն է.

«Պայմանագրութիւններու մէջ պէտք է յուզաքնին ըլլալ թէ ինչ է եղած դաշնաւոր անձերու միահաւան դիտաւորութիւնը քան թէ բառերու տառական իմաստին վրայ պնդել»

Եղերական խնդիրներու մէջ ալ թէեւ կարելի չէ գործերու նիւթական կարեւորութիւնը անտեսել, այսինքն յանցաւարտ գործի մը տէրը ինչ ինչ պարագաներու մէջ առանց վնասելու դիտաւորութեան ալ հարկ կ'ըլլայ պատասխանատու նկատել, բայց միեւնոյն ատեն անուրանալի է որ շատ անգամ պատիժներ տնօրինելու եւ մանաւանդ զանոնք ծանրացնելու մասին դիտումները մեծ կշիռ ունին. օրինակի համար, կանխամտածութիւնը (préméditation, քասավուր վէ քասուիւմ), դիտումը (intention, ա'ւս գաւս) պատիժները անհամեմատ կերպով սաստկացնելու պատճառ կըլլան (Օ. Պ. Յ. 170, 174, 179, 180.)

Միայն թէ գործերը եւ կամ անոնց արդիւնքները շատ անգամ տեսանելի եւ դիտումը դժուարաւ գուշակելի ըլլալով աս վերջինը ճշդելու համար հարկ է որ համոզիչ փաստեր գտնուին:

Աս մասին օսմանեան քաղաքային օրինագիրքի 68 հրորդ յօդուածը հետեւեալ կանոնը կը գնէ.

«Իրողութեան մը թաքուն պարագաներուն ապացոյցը, ատ իրողութեան ամբողջութիւնը կը ներկայացնէ, այսինքն ան թաքուն գործերու մասին, որոնց իրազեկ ըլլալ դժուարին է, արտաքին ցոյցով (տէլիի գանիտի) վճիռ կը տրուի»:

Թէեւ Լարօշֆուգօ կըսէ թէ «մեր գործերը կը նմանին բռնայան գերու, զոր ամէն ոք իր ուզած նպատակին կը յարմարցնէ» բայց շատ անգամ թէ մասնաւոր եւ թէ հանրային գործերու ընթացքը գուշակուածէն դուրս եւ ուրիշ նպատակի մը վերադրել զրեթէ անկարելի կըլլայ:

Արդէն նպատակաւոր գործերը որչափ անթիւ եւ անոնց պատճառներն ալ որչափ անհամար ըլլան, աս վերջինները կարելի է գլխաւոր երկու կամ երեք դասակարգի վերածել, այն է հաճոյքի զգացումին, շահախնդրութեան եւ պարտաճաշակութեան, որոնք

իրարմէ զիւրաւ կը զանազանին եւ գործերն ալ անոնցմէ մէկուն կամ երկուքին եւ երբեմն ալ երեքին միասին վերագրել:

Սոյն հակիրճ բացատրութիւններէն յայտնի կերեւայ որ գործերու բուն արժէքը գնահատելու եւ իսկական նկարագիրը որոշելու համար շատ անգամ հարկ է զիտումներն ու նպատակները քննել ինչպէս ֆրանսական առածն ալ կըսէ «C'est l'intention qui fait l'action»:

Բարոյագէտներն ալ ատոր վրայ հիմնուելով դիտաւորութիւնը առաքինութեան կամ մոլութեան հիմնական տարրը կը համարին, նոյն իսկ ոմանք աւելի առաջ երթալով կը պնդեն թէ բարոյականութիւնը դիտաւորութեան մէջ կը կայանայ, յայց ատչափ կարեւորութիւնը մի միայն նպատակին յատկացնել եւ գործի ոչ նուազ կարեւոր մասը կազմող միջոցներու մասին անտարբեր մնալը սարսափելի հետեւանքներ ունեցած է:

Գործերու արժանաւորութիւնը կամ անարժանութիւնը միմիայն նպատակներու ուղղութեան մէջ փնտոելը տեղի տուած է հանրաժանութ առածի մը որու իրական եւ բարոյական վնասները շատ քիչեր կըցած են լիովին հասկնալ:

Ահաւասիկ առածը — *La fin justifie les moyens*. — այսինքն «վախճանը կամ նպատակը կարողարացնէ հնարքները կամ միջոցները»:

Աս առածին ծագումը, կերպութեան պարագաները եւ գէթ պատմութեան մէջ արձանագորուած հետեւանքները կատարելապէս հասկնալը կը կարօտի երկար ուսումնասիրութիւններու զոր կարող զրիչներու թողլով հոս բաւ կը համարեմ հետեւեալները միայն յիշել:

Կիսավայրի վիճակի մէջ յիշեալ առածի տրամադրութեան հետեւող կը տեսնուին ան ցեղերը, որոնք սիրելի հիւանդի մը կիանքի թելը կը կտրէին միմիայն անոր ցաւ եւ կսկիծներուն վերջ տալու նպատակով:

Գլխաւորութեան եւ վայրագամտութեան աս գործնական զուգադրութիւնը ցոյց կուտայ թէ ինչպէս ծագում առած է ակնարկուած ծուռ դատողութիւնը:

Միջին դարը որ կրօնքի անունով ևս աս տեսակ բարոյական թիւր ըմբռնումներով տասը միլիոնէ աւելի մարդկային էակներու կորստեան պատճառ եղաւ, իր քսամենելի արարքները կը պարտի գլխաւորաբար ատ սխալ դատողութեան զոր կարծես թէ ժառանգաբար ընդունած եւ շատ անդամ տարրեր եւ աւելի վնասաբեր կիրառութեան մէջ զրած էր:

Բնութեան մէջ ծածուկ պահուած սիրտերը քննելու և ազատ թողուած միաքերը դատելու համար Աստուծոյ փառքը պատճառանք եղած էր. եւ այսինքնու տունները կործանելու եւ որբերու իրաւուն-

քը կողոպտելու համար ուրիշ պատրուակ մը չկար, բայց միայն
առճարները վանքերը եւ շինել եւ շէնցնել:

Մեր օրերու մէջ ալ տարբեր բաներ չեն ստուծեան եւ խարդա-
խութեան պաշտպաններու ձեռնարկները, ուր նուիրական կարծու-
ած կեղծ պատկառանքը անեղծ պահելու նպատակն է որ կը տիրէ
միայն:

Յայտնի է որ բարոյականի պայմաններէն մէկը միայն չյարգե-
լով է որ առաջ եկած են ատ աշուի հետեւանքները, ալ ուշիմ ըն-
թերցողը կրնայ հասկնալ թէ ո՛ր կը յանգի իրերու վիճակը երբ
թէ դորձը եւ թէ նպատակը յոռի ըլլան:

ՆԱԶԱՐԷԹ Լ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ԺԱՆ - ԺԱԳ ՌՈՒՍՈ *

(Գրեց NICOLAS SÉGUR)

* * *

Արդի մտածումը փոխելու համար ի՞նչ կընէ ան: Գրէ՞թէ ոչինչ:
Կ'բաւէ իրեն ինքզինքին անձնատուր ըլլալ. եւ լռութիւն հարկա-
դրելով իմացականութեան նստուցիկ ձայնին, որ իր դարուն միակ
շներէի ձայնն էր, կ'թողու որ իր սիրտը խօսի: Անիկա, վերջապէս
գրական սկզբունքի մը կ'վերածե քիստոնեական խորհուրդը, խու-
սովանութիւնը: Ահաւասիկ մեծագոյն նորութիւնը, ահաւասիկ ինչ
որ պիտի փոխէ եւ կ'փոխէ հաստատուած կարգը:

Ստուգիւ, Վերածնութենէն ի վեր, ասկէ աւելի մեծ, ասկէ աւե-
լի հետեւանքներով բեղուն գիւտ մը եղած չէր:

Կանոնաւոր, վայելուչ եւ բոլորովին առարկայական գրականու-
թեան տեղ, զոր Յոյները կտակեցին Ներսիսի, Ժընէվցին՝ հանճա-
րի թափով մը՝ դրաւ անկեղծութեան բուռն անկարգութիւնը, կիր-
քերու եւ տկարութիւններու աղաղակը, զգայարանայնորու սան-
ձարձակութիւնը, ախորժակներու ձայնը, այս բազմապատիկ եւ աղ-
մկալից նուագակցութիւնը Նսին որ կ'իշխէ ամէնուն վրայ, որ
կուզէ ինքն իրեն համար բարոյական մը ստեղծել եւ ինք կ'ըլլայ
տիեզերքի կեդրոնը:

Առաջին անգամ ըլլալով՝ մատենագիւրն է որ կ'խօսի քողամերկ
եւ անպատկառ, ազատ թողլով իր սիրտը որ ուզածը ըսէ: Գրակա-
նութիւնը կ'դադրի կեղծիք մը ըլլալէ, մինչեւ իսկ կերպով մը կը
դադրի արուեստ մը ըլլալէ. այլ եւս գրականութիւնը իրեն հիմ
կոնենայ միմիայն անկեղծութիւնը եւ խառնուածքը:

* Տես Թիւ 30, էջ 724:

Զարմանալի է տեսնել թէ ի՞նչ կուտակուած պարագաներ պէտք եղան Ռուսօի կեանքին եւ ընտելեան մէջ՝ որպէս զի այս պարզ եւ հսկայ նորութիւնը իրագործուի ժառանգականութեան եւ դիպուածի պարագաներէն դուրս, որոնք Ռենանի կեղակարծութիւնը առաջ բերին, չեմ ճանչնար աւելի բազմաթիւ, աւելի հազուադէպ, աւելի նախախնամական կազմութիւն մը քան ժան-ժապիէնը:

Ամէն բան կ'նպաստէ զինք իսկատիպ մէկը դարձնելու, հիւանդութիւնը եւ աղիւսութիւնը, իր ժողովրդային ծագումը եւ անկարգ ընթերցումները, իր վախերը եւ իր մոլութիւնները, կարծես բնութիւնը կանխած է ժամանակները՝ ջղագարութեամբ օժտելով այս թափառաշրջիկը, անոր տալով այն գերզգայութիւնը որ մեր դարուն տիրական յատկութիւնը կ'դառնայ: Հարկ էր որ Զուէցերացին զար տառապէր, չլանար եւ ընդվզէր այս յառաջացած քաղաքակրթութեան մէջտեղ. իսկապէս անմեղ հոգի մը՝ անիկա ճանչցաւ ըլլոր մոլութիւնները եւ ամէնուն հետ շփուեցաւ: Դիրքերը ուսումնասիրելէ աւելի բնութիւնը յիտեց: Բայց անիկա պէտք ունեցաւ մանաւանդ այն հիւանդոտ անկանոնութեան որ իր նկարագրի հիմնական բարձր բարոյականին խառնեց անպարկեշտութեան տարր մը եւ մերկութեան պէտք մը:

Ընդորումներու, անգիտակցութեան եւ հանճարի ուժով՝ ժան-ժապ հրաշք մը կ'գործէ. վերստին կ'դառնէ քնարերգական աղբիւրները, եւ աւելի խանդավառուելու համար իր մէջ ցոլացնելով աշխարհը, բարոյականին զէմ հանելով իր կիրքերը եւ անոնց իրաւունքները, նոր գրականութիւն մը կ'ստեղծէ:

* * *

Այս գրականութեան քով՝ որ կ'ծնէր պերճախօս եւ աղմկալից, պէտք էր նոր բարոյական մը, նոր թաէալ մը որ կարող ըլլար դուհացում տալ երեւան եկող պէտքերուն եւ տենջանքներուն: Ժան-ժապ Ռուսօ իր առաջին փայլերուն մէջ իսկ կ'յղանայ այս փիլիսոփայութիւնը, մատնանի չկ'ընէ զայն իր առաջին գիրքերուն մէջ: Ասիկա նոյնինքն այն վարդապետութիւնն է որ իբր խմոր ծառայեց քրիստոնէութեան, այն սկզբունքները որոնք զդղեցին եւ ապա նորոգեցին հոռմէական հին ընկերութիւնը, մարդիկու հաւասարութիւնը եւ ամէն քաղաքակրթութեան սկզբնական յոռութիւնը: Ռուսօ ուրիշ բան չըրաւ այլ միայն վերակենդանացուց այն երազները որոնցմէ փորձուեցան ըլլոր մահամերձ քաղաքակրթութիւնները, վերակենդանացուց այն դիցազնական դարմանները՝ որոնց յոսանատօրէն դարձան մտածումէն գերասնած, անիրաւութեան յոգնարեկ, հմտութեան ճլատուած ըլլոր սերունդները, վերակենդանացուց, վերջապէս, վերադարձը դէպի բնութիւն եւ զէպի:

նշխանական պարզութիւն, ամէնուն հղբայրութիւնը մայրենի երկրին մէջ, սէրը այն ամէն բաներուն որ կ'մաքեն եւ կ'նորոգեն:

Ծարդերու հաւասարութեան ահաւոր սկզբունքը հռչակելով՝ Ռուսօ կրկին կ'գտնէր եւ կեանք կուտար այն խորհրդաւոր ոյժին որ Աւետարանի յաղթանակը առաջ բերած էր: Եւ երբ քաղաքակրթութիւնը եւ արուեստները աւելորդ կ'նկատէր, երբ ցաւելով կը փնտռէր այն վաղնջական անմեղութիւնը եւ ընդառոյս բարութիւնը զոր մարդ կորսնցուց իր մտած անբնական ճամբուն մէջ, վառնդաւոր այլ հրապուրիչ դարման մըն էր միայն որ կ'առաջարկէր:

Վերադարձ դէպի պարզութիւն, ահաւասիկ ինչ որ կ'կրկնէ Ռուսօ Յիսուսէն յետոյ, եւ անոր նման կ'զգայ թէ պարզութիւն քարոզելով, քաղաքակրթութիւնը դատապարտելով՝ կ'դատապարտէ ամբողջ անցեալը, հիմէն կ'սարսէ ընկերական շէնքը: Անհաւասարութեան վրայ հիմնուած դարաւոր ընկերական դասակարգութիւնը, ֆրանսական կամ մանաւանդ եւրոպական ընկերութեան բոլոր ըսկզբունքները՝ որոնք ընդունուած քաղաքակրթութեան վրայ հաստատուած էին, հիմնայաւասիկ կ'քանդուին: Պաշտօններով որ մարդ վերադառնայ դէպի բնութիւն եւ ամէն մարդ կեանքի եւ երջանկութեան հաւասար բաժին ունենայ, ժան-ժազ Ռուսօ կ'ստպալէ հին աշխարհը:

*

Ահաւասիկ մէկ քանի սերմերը, տարրական նիւթը Ռուսօի գործին: Ուրիշ ձեւի մը տակ բոլոր այս բաները հին էին: Բայց Ռուսօ կ'արդիւնաւորէ զանոնք իր նոր գիտակցութեան մէջ, կենդանութիւն կուտայ անոնց իր հանճարով, կ'ճոխացնէ իր զգայնութեամբ, եւ անվհեր կերպով, ուժգնօրէն անոնցմէ կ'հանէ ամէնէն անակնկալ հետեւութիւնները: Որովհետեւ անիկա այս բեղմնաւոր ճշմարտութիւնները կ'ցօլացնէ հանճարեղ եւ ժողովրդային միտքի մը մէջ, այնպիսի միտքի մը՝ որ գիտէ համոզել եւ որ միեւնոյն ատեն անվրանջ է ու յամառ: Եւ որովհետեւ անիկա գիտէ ասոր միացնել պերճախօսութիւնը եւ ոճը, իր գրական սկզբունքները, իր ընկերական տեսութիւնները պիտի կերպարանափոխեն Եւրոպան, Նոր Էջօիզին եւ Խոստովանութիւններուն մէջ կ'գտնուի ամբողջ ԺԹ րդ գրական դարը, եւ Դաշիսիին, Անհաւասարութեան վրայ ճառերուն մէջ կ'գտնուի ամբողջ ԺԹ, եւ թերեւս ի, ընկերական դարը:

Իր ազդեցութիւնը կ'սկսի կերպարանափոխելով Վօլթէրը որ՝ մինչեւ 1770 փայլուն միտք եւ զուտ զրադէտ՝ խորհող եւ իմաստասէր կ'դառնայ՝ միմիայն նախանձելով Ռուսօի վրայ: Եթէ ոչ Պայրն եւ Լամարթին, Շաթոպրիան իր ամէնէն ուղիղ եւ ամէնէն սիրական զաւակն է՝ Կէօթէ, դէպի դասականութիւն վերջին ճիգ մը ընելով, ի զուր կ'փորձէ Ռուսօի ազդեցութիւնէն խոյս տալ: Վերջօր շիւկօ անկապակցութեամբ միայն կ'հեռանայ Ռուսօէն:

Սթանտալ, իր սերունդին ամէնէն իսկատիպ եւ ամենէն անկախ մատենագիրը, Ռուսօէն փոխ կ'առնէ եսին սլաշտամունքը: Ժ: Սան եւ Զօլա որոնք՝ հակառակ իրենց տարամիտութիւններուն՝ այնքան մօտ են իրարու, Ռուսօի կ'պարտին ամէն բան եւ մանաւանդ նկարագրութիւնը: Միւսէ՝ քնարերգականութիւնը:

Իրականութեան համար իր ունեցած յարգանքով, միայն ճշմարիտ եւ անձնական արկածներ գրելու իր հնչուքով, մանրամասնութեան մէջ իր զրած ճշգրտութեամբ՝ Ռուսօ իրապաշտութեան հայրն է, Պալլաքի, Ֆլօպէսի նախահայրը, եւ իր ծայրայեղ զգայնութեամբ, զգայարանքներու սաստկութեամբ եւ անկարգութեամբ, տարփանքի մէջ ունեցած միսթիքականութեամբ կ'գերազանցէ Պօւլէսը եւ Վէրլէնը, մինչեւ իսկ Մօրիս Պառէն եւ Տիկին ար Նօայլը:

Եւ ոչ միայն զրական Ֆրանսան, այլ բովանդակ արդի Եւրոպան, էլիբը եւ Տիքընս, Իպսէն, Իլըսքէն, Պիօրնսըն եւ տ'Անուցցիօ, նաեւ Ռուսերը, Մանաւանդ Թօլսթօ, ամէնքն ալ քիչ շատ Ժան-Ժազէն կ'սերին:

Անցեալին մէջ իրմէ աւելի մեծ մատենագիրներ եղած են, բայց Արիստօտէն, Պաքոնէն եւ Շէքսպիրէն յետոյ՝ չեմ ճանչնար աւելի ազդեցիկ եւ աւելի տեւական հոշակով խորհող մը: Մինչեւ իսկ Դօնդ, Ռլնան եւ Թէն շատ բան կ'պարտին Ռուսօի:

*
*
*

Այս պատճառաւ Ռուսօ մեծագոյն դէմքերուն մէջ, եւ Նաթօլէօնի հետ եւ թերեւս անկէ ալ աւելի, ժամանակակից Ֆրանսայի սիւնը կ'մնայ:

Ժօրժ Սան խորունկ եւ շնորհալի մտածում մը ունեցաւ այն օրը ուր, Շառմէթի մէջ, Ժան-Ժազի պարտէզէն տօստիսի ճիւղ մը քաղեց, իբր նշան դնելու համար զայն, կ'ըսէ, իր հօլանտական հին Աստուածաշունչին մէջ:

Ժան-Ժազը կցորդ ընել աւետարանական սերունդին հետ, ասիկա յանդուգն է, բայց այնչափ աւելի ճիշտ որչափ չի կարծուիր առջի բերան:

Իր թաքուն ոյժը կ'կայանայ մանաւանդ Աւետարանին մէջ, իր ճշմարտութիւնները պարզ են եւ անոնցմէ որոնք կերպարանափոխ կ'ընեն:

Անիկա արատոց եւ ջերմեռանդ քրիստոնեայ մը միայն եղաւ որ իր չափազանցեալ եւ ցնցող գիտակցութեան մէջ արծարծեց այն յանի մը ահաւոր սկզբունքները որոնք քրիստոնէութեան բազմը շինեցին:

Գրականութեան եւ մանաւանդ մտածումի միջոցաւ Ռուսօ իրազործեց համանման բան մը անոր զոր անմեղօրէն ուղեցին ընել

Ժօազիմ տը Ծիօռ եւ Ս. Ֆրանսուա, եւ ինչ որ ըրաւ Լուտեր կրօնական բարեկարգութեան մասին:

Եւ յաջողեցաւ Ռուսօ: Պէտք եղած ժամանակին զալով, օգտուելով ամէն բանէ, հանճարով լի, ունենալով քաջութիւն եւ ոյժ, ունենալով նաեւ յիմարութիւն, ինչ որ քաջութիւնէ եւ ոյժէ աւելի օգտակար եղաւ իրեն, ինք մինակը նոր թուական մը բացաւ:

Վերջացող դարը եւ այն որ նոր սկսած է, ոչ միայն անոր հետքը կ'կրեն, այլ նաեւ իրմով լեցուն են:

Եւ մենք չենք հարցնել թէ իր ազդեցութիւնը օգտակար եղա՞ւ, քանի որ ճակատագրային եւ անդիմադրելի եղաւ այն:

Թէ Ռուսօ հիւանդ մըն է, թէ վիպականութիւնը Եւրոպայի այլասերումին պատճառ կըլլայ եւ թէ՛ հանրալարական եւ ընկերվարական սկզբունքները պիտի փութացնեն անոր վախճանը, խնդիրներ են ասոնք որ առայժմ անլուծելի կ'մնան: Միւս կողմէն հարկ է աւելի ընդհանուր կերպով մը տուալարկել հարցումը: Հարկ է իւրովի հարցնել՝ Նիչէի հետ՝ թէ արդեօք արեւական հանճարի անկումին առաջին ազդարարը Սոկրատ չէ՞, արդեօք քրիստոնէութիւնը՝ իրապէս՝ ահռելի հիւանդութիւն մը չեղա՞ւ եւ թէ Գալիլիացիին վարդապետութիւնը աշխարհը չի մեղկացո՞ց իր ստրուկներու բարոյականով:

Եւրոպական գիտակցութեան բարեշրջումին մէջ Ռուսօ պարզապէս նոր հանգրուան մը կ'նշէ որ սերտիւ կապուած է անցեալին եւ որ այս վերջինին հետեւումը թիւնն է միայն:

Անիկա հսկայ բաժին մը ունեցաւ ժամանակակից ընկերական կազմութեան մէջ, եւ իրմէ ետքը եկող դարերը իր մտածումովը ապրեցան, իր մղումին հետեւեցան:

Ահաւասիկ ինչ որ հաստատուած է եւ ինչ որ այսուհետեւ զրժուար է ուրանալ:

Կ. ՆԱԽԱՍԱՐԴ

ԻՆՉ ԱՐՔԵՑՈՒԹԵԱՄԲ . . .

ԳԵՂԱՄ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ Բարեկամիս

Ի՜նչ արբեցութեամբ ծառեր, լոյսին մէջ,
'Ծառեր' հովին մէջ եւ անձրեւներուն,
Վարսաւոր ծառեր, ծառեր երկնուղէշ,
Ու ծառեր մտաւղ՝ ծովածուփ կանառէ
Ցորհնի ցանքին զոգն ինկած շուարուն՝
Ամբեն ալ կեանքին կ'ըմպեն յորդ ճանառն:
Ի՜նչ արբեցութեամբ խոտն որ հողէն վեր
Կեղիէ, ըզմայր՝ն կը բանայ լոյսին
Վայրկեան մը ապրող իր ցօղէ աչկեր

Ի՞նչ արբեցութեամբ ծաղիկներ շաղին .

Ծաղիկներ լոյսին, մըտերիմ ձեռքին

Ընդհատումներուն մէջ կը նուազին:

Ինչ արբեցութեամբ ամենեկի տրօմ

Ամենակէլ բարակ, իր կանոնէ հակադիր

Կր կապէ երփնած ծաղիկէ, նարստ :

Ի՞նչ տրեպաւքեամբ դաշտերէն խորտա

Իսկ հարս հովիտէն՝ կտրմբբումանի

Կ'առնէ արագիկն իր դարձին կարօտ :

Ի՞նչ արթնցուքեամբ սարեակներն, արթուն,

Լոյսը կը ծրծեն, լոյսը կը հծծեն,

ՊՈԼՐԱԿՆԵՐՈՒ ՄԷ՞՞՞ ԺԱՊԿԻՆ, ՍԱՊԱՐՐՈՒՆ

Ի՞նչ արքեպիսկոպոսներ ձիւն հալել, ծրփին :

Բարձրէն՝ օգտնեմ իւր կուգան արփին

Ի՞նչ կ'օսկեցօժին ու կր թեւանան:

[illegible]

Լուսազատութիւնը ծառի մէջ հոյակերպ է:

Եր ուզաւէ տարփոս իր վարո՛ ժանին :

Ի՞նչ արթնգութեամբ թիթեռն է բացեր,

1 երանի մանուկն լինի մօտ քրքրուն՝

Առ ազատության իր կար թելիկներ:

Ի՞նչ արեգուքեամբ մեղուն պարմանի

ԴԵ՛կ ծաղիկներուն կը վազէ արբշիւ:

Քաճելու համբուրն անունը ծորանի:

Ի՜նչ արբեգութեամբ ծովերն են կապույտ

Այնքան արագապատասխան, որ չէր հասնում
 լսելուն արդեն, արդեն չէր հասնում:

Լինենք լոգնածու՛նք, առ ուն շուտափույր

Լ'արդի տրամադ' որ կ'անցնի Բովէն

ԳԵ՞ լմակապոյտ ունեւաններուն ,

Ի՞նչ արքեպուսեանք ամպեր կը թռչեն

Հրաշալի հեղուկն իրենց ստիճիւն՝

Որ գեորտ տաղանի վար կը տաղանի՝

Մարեյու Երկրից պատուէր ունի :

Ի՜նչ ուրբեգութեամբ գայն կո՛ւշտ կը խմեն:

Համազրաւ ածալէն սարմատամ հողին

Ծրնույններն ամէն ծակախիւներն ամէն,

Ի՜նչ արքեպուսեանք հոգին կ'ընդգրկէ

Այնպիսի յորդանոս՝ ծալքի՝ բոլորին,

Ծափրին, անանուխ վալրի և համին

Բազմաթուրութեան քառաշխուռ խոհեղ:

Ի՜նչ արքեպուսեամբ կ'ընդգրկե մե՛ն

Բոլոր ձեռքերն ու երանգներն ամեն:

Բոլոր գույրերանց, բոլոր սաւորներուն

Իր մէջ անդրադարձ ծիածանումէն՝

Լատուածն՝ որ եկաւ, չես գիտեր ուրկի

ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԿԱՆԻ ՍԸ ՊԷՏՔԸ ԵՒ ՄԵՐ ԳՐՈՂՆԵՐԸ

Գոլասհայ լրագրութեան եւ գրականութեան հաւասարապէս ան-
ձուկ սահմաններուն մէջ, ուշադիր դիտողի մը համար հետաքր-
քրական երեւոյթներ չեն պակսիր։ Ու նայուածքը որ կ'ուղղուի ա-
տոնց՝ թափանցելով այդ նշանակներուն ընդմէջէն՝ պէտք չունի
խոնջ թարթումներով անհանգստելու, այնքան պարզ են ատոնք
եւ ընդունակ դիւրաւ վերլուծուելու՝ իրենց նեղ շրջանակին մէջ
պարուրուած։

Այդ երեւոյթներուն մէջ, ապահովաբար կարելոր տեղ մը կը գը-
րաւէ յանկերգ-հարցը Հրատարակչականի մը որ մէկէ աւելի գրող-
ներ զբաղեցուցած, մեծաքանակ միջան ու թուղթ սպառել տուած
ըլլալուն հակառակ՝ մի՛շտ իր բացակայութեամբ փայլած է։

Ի՞նչ է բուն, ճշգրիտ պատճառը այդ պակասին։ Ինչէ՞ն է որ
հրատարակչութիւնը, մեր մէջ, ըմբռնուած այն սահմանով ու դե-
րով զորս արդարացնելու պիտի կոչուէր, չէ՛ ունեցած մշակութեան
մասնաւոր գետին մը։ Եւ անոր տեղ, տպարանատէրի, գրավաճառի
կամ խանութպանի զանազան օգտախնդիր տրամադրութիւններ են
որ, այս կամ այն կերպով, այդ թերին իբր թէ դարմանելու կը ձգ-
տին։

Անուրանալի իրողութիւն մըն է թէ, այսօր, մեր համայնքին
մէջ, ընթերցասիրութիւնը պզտիկ քայլ մը առած է դէպի առաջ։
Օրագիր, չաբաթաթերթ, գրական և գործեր իրենց հետաքրքիր ըն-
թերցողները ունին — թէեւ զարմանալի է տեսնել որ օրաթերթերը,
թերթօնները աւելի կը կարգացունին բաղդամամբ չաբաթաթերթե-
րուն, վէպերուն կամ բանաստեղծական գրքերուն։ Ճաշակի, աւելի
ճիշդ՝ նախասիրութեան խնդիր, իսկ մակաբուծութիւնը հո՞ւ ալ
ներկայ է՝ ուրիշի՛ն թերթը, գիրքը և՛ անվճար կարդալու իր ան-
պատկառ բնութեամբ։

Ընթերցասիրութեան աճեցումը — թէեւ մեր մէջ իր արդի սահ-
մանովը խիստ անբաւական — լաւ նշան մըն է։ Միտքին սնանելու
ձգտումներն ու պահանջները կը յայտնէ։ Բայց այդ բանին զարկ
տալու համար ինչ ինչ պայմաններ անհրաժեշտ են։ Մատուցուած-
ները «օգտակար ու շինիչ» հանգամանք ունենալու էին։ Խորտիկով,
համադամով միայն ծանրաբեռնել սեղան մը առանց ուրիշ անդա-
րար ու կենսատու ախորժաբերներու կամ աղանդերներու՝ անյար-
մար պիտի ըլլար։ Տկար ստամոքսներն ալ նկատողութեան պէտք
է որ առնուէին։

Այս կէտերէն դուրս՝ եղածին, գտնուածին անգրագառնալով, կը
վախնամ որ լաւատես չպիտի կրնամ ըլլալ։ Չորս օրաթերթ (Ճերի-

եկն ալ մէջը ըլլալով), վեց շաբաթաթերթ (Արեւ. Մամուլն ալ միասին), տարեկան 5-10 կոտոր ալ գիրք (տարեցոյցներն ալ հաշուելով), ահա՛ պոլսահայ մտաւորականութեան պայմանադրական սննդառութեան գլխաւոր աղբիւրները:

Օտար թերթերու կամ գիրքերու խօսքը չեմ ընել: — Եւ սակայն լրագրա գրական հրապարակին վրայ, հակառակ թերթերու այս նուազութեան՝ բաղդատմամբ համայնքին թիւին որքանութեան, կը տեսնուի թէ անոնք սպասուած չահը չեն թողուր, — թէնւ օրաթերթերը շաբաթաթերթերէ համեմատապէս աւելի չահին:

* * *

Այս օրինակ երեւոյթներ՝ հրատարակչականի մը նպատակին ու դերին հետ սերտ աղբւրս մը ունենալն' ինչ է որ յիշատակելը աւելորդ չեմ նկատեր Դիտելի է որ օրաթերթերէ ու շաբաթաթերթերէ ոմանց անշահութիւնն ու տափակութիւնը քնաւ պատճառ չէ ժողովրդին՝ իր ընթերցասիրական ասորժակներուն յագուրդ տալուն մէջ ընտրականօրէն սակաւապէս ըզջալու. Ասոր շարժառիթը նիւթական աննպաստ պայպաններու ու տրամադրութիւններու մէջ պէտք է փնտռել աւելի՝ քան թէ մտաւորական գոհացումի ձգտումներուն ինչութեան մէջ: Մնաց որ ժողովրդին մեծամասնութիւնը — *gros public* — շատ գէշ կարդացող մըն է. քիչ բայց լաւ բաներ կարդալու սկզբունքին հետ գործ չունի ան: Ընթերցումի իր ընտրութեանը մէջ՝ ան կ'ախորժի սովորաբար միջակ ու դիւրամարս գրութիւններէ — ոամիկ, անամէջ խմբագրականներ, թերթօն, զաւեշտ կամ հետաքրքրութիւն արթնցնող, վառ պահող նիւթեր՝ որոնց նըկատմամբ պաշտումի, տարփանքի ձեւ մը կ'առնէ յաճախ իր հակումը: Ասիկա բացարձակ ճշմարտութիւն մըն է, պարագայ մը՝ որ մեր համայնքին մեծ մասին մտաւորական կազմութեան վրայ նպաստաւոր գաղափար մը չպիտի կրնար տալ:

Այս ուղղութեամբ ընթերցողներու — եւ սակաւաթիւ չեն անոնք — առտուն կանուխ առանց լուացուելու կամ հախճաչելու՝ այս ինչ լրագրին անհամ մէկ թերթօնը կամ այն ինչ զաւեշտաթերթին ողբալի խեղճութեամբ մէկ էջը լափելը՝ յայտարար նշան մըն է մեր մտքին՝ խուզարկումներ, վերելքներ, սլացումներ փորձելու անընդունալութեան, մէկ խօսքով՝ նոյնին աղքատութեան — ճաշակի անակութեան: Միտքի ձեգերու կուսակից չէ մեր համայնքը: Ատիկայ՝ զինքը պիտի քրտնցունէր:

Աւելորդ է ըսել թէ *lettres* ներք չեմ յիշեր:

Այսպէս, մէկ կողմէն ժողովրդին քմահաճ ճաշակն ! ու զանազան նախասիրութիւնները ըմբռնելով զանոնք շահագործելու դժուարութիւնը եւ միւս կողմէ տեղական ինչ ինչ պատճառներ հն որ հրատարակչութեան նման շահաստան մը գրեթէ երեսի վրայ լքած

ենս Բայց պէտք է փորձել գիտնալ Դրամ եւ յամառ աշխատութիւն պիտի կրնային առաջադրուած բարի նպատակին հասնելու ճարը գտնել՝ եթէ միանային ատոնց չըջահայեցութիւն եւ ձկունութիւն։

Քանի՞նհր այսօր ակնդէտ կ'սպասեն այդպիսի մարմինի մը կազմութեան։ Այդ պէտքը անհրաժեշտ կ'երկով զգալի է եւ անոր գոհացում տրուիլը մեծ բարիք մը պիտի ըլլայ։ Արդէն, չէ՞ մի որ հրապարակի վրայ ծանօթ տպարանատէրներ կամ զրավաճառներ, պզտիկ սահմանի մը մէջ, հրատարակական ձեռնարկը կը մշակեն։ Բայց իրենց պակասածը բարի կամեցողութիւնը չէ այլ զրամը։ Եւ արդիւնքը ան կ'ըլլայ որ գործը կը կազայ երբեմն։ Նիւթական միջոցներու անբաւականութենէն՝ օր մըն ալ ջանքերը կը ջլատուին, հեղինակը այլ եւս զարտադրելու ցլատում ու ամբողջութիւն մահ կը նշանակեն։

* * *

Ուրիշ երեւոյթ մը՝ լրագրական աշխարհի մէջ։ Դիտելի է որ ատենէ մը ի վեր ծանօթ գրողներու անուններ չեն երեւիր օրաթերթերու մէջ որոնք խմբագրականով, այլ եւ այլիներով, թարգմանութիւնով կամ թղթակցութիւնով կը հեծնեն։ Եւ հրապարակի վրայ իբրեւ զրական խնամուած հանդէս՝ recordը պահող հրկու շտաբաթերթերու (Ա. Մամուլ եւ Մասիս) մէջ է որ այդ յայտնի գրողները ամենէն աւելի կ'երթան ցրտել իրենց մտաւորական աշխատութեան արդիւնքները։

Ասիկա բարեգուշակ, բարենշան երեւոյթ մըն է։ Ան կրնայ ենթադրել տալ թէ մեր անուանի գրողները այլ եւս օրաթերթի թրուոցիկ էջերուն պատահական յօդուածագիրներուն հետ անհրապօր զրաջութենէ մը, անոնց հետ արմկահարումէ մը դուցէ չախօթեալէն աւելի, կը փափաքին թերեւս աւելի տեսական եւ անկորնչելի բնութիւն մը տալ իրենց աշխատութեան, նախընտրելով օրաթերթէն զրական հանդէս մը ուր աւելի հաճելի պիտի ըլլար անշուշտ տեղ մը զրաւելլը, ծանօթ գէմքերու այդ ժամադրաւայր չըջանակին մէջ —, նկատելով որ շտաբաթաթերթ մը աւելի դիւրութիւն ու յարմարութիւն ունի օրին մէկը գիրքի ձեւով կազմուելու եւ անկորուստ պահուելու։

Այս ապաստանումին մէջ մեղադրելի բան մը չեմ տեսներ ես, ընդհակառակը։ Ասիկայ՝ հանգրուան մըն է՝ զիրենք ուրիշ ալ աւելի հաստատուն հանգրուաններու առաջնորդող։ Կ'ակնարկեմ երկարողի աշխատութիւններուն որոնք այս պահուս մէկէ աւելի կը հաշուուին արդէն — հետզհետէ հրապարակ ելլելու վիճակի մը մէջ։

Բայց ի՞նչ պայմաններով է որ ատոնք դուրս կուգան մամուլին ներքեւէն։ Ահա կէտ մը որուն վրայէն կարելի չէ անտարբերութեամբ, լուսթեամբ անցնիլ։ Որքան գիտեմ, զրավաճառի, տպարա-

նատէրի գործունէութիւններուն արդի անձուկ սահմանին նկատուողութեամբ՝ սովորաբար հեղինակն է որ ունի է աշխատութիւն մը արտադրելէ վերջ՝ նիւթակահն ալ — այսինքն տպագրութեան ծախքը— հոգալու հարկին մէջ կը գտնուի Ասիկայ կրնայ պատճառ ըլլալ կարգ մը անպատեհութիւններու Միւս կողմէ, եթէ պատահի որ տպարանատէրը կամ գրաւորատէր ինք ուղղակի ստանձնէ ամբողջ գործը, վաճակներ է հեղինակին զընուն. — արդիւնքը անխուսափելի կերպով ան կըլլայ որ առիւծի բաժինը տպարանատէրին կամ գրաւորատէրին կը մնայ:

Կը հետեւի թէ վեհանձն ու հնչուն շարժումներով մեկենասնելու պէտքը ամէն ատենէ աւելի զգալի է դարձած: Ո՛րքան պատուաստ աշխատութիւններ արդեօք մեր չգիտցածներէն— այս պահուստ փոշիներու տակ կը խեղդուին՝ լոյս—աշխարհ տեսնելու իրենց սպասումին մէջ վնասած: Եթէ Հրատարակչականի մը կազմութիւնը նոյն իսկ կարելի ըլլայ պահ մը ցնորախոհութիւն (utopie) համարել՝ իրերուն արդի վիճակին մէջ, Մեկենասներ յաջողապէս պիտի կրնային՝ առ այժմ՝ այդ պատրանք—ցաւը մոռցնել տալ մեր հեղինակներուն՝ բարեսիրտ օժանդակութեամբ մը:

Անօգուտ պերճանքներ կան որոնք երբեմն պարսպ տեղը կ'ըզրաղեցնեն զմեզ: Այդ կարգէն է անտարակոյս՝ օրինակի համար զպիր հասցնելու կամ մարդելու Գ. զուարճալի պարագան. Հրապարակը ողողուած է արդէն պատուելիներով, տիրացուներով. ի՞նչ պէտք աւելին: Այժմու տրամագրելի stockը 20-30 տարուան համար հանգիստ կը բաւէ:

Միաձայն, երկձայն, եռաձայն, բազմաձայն . . . ո՛հ անհանդուրժելի կատակերգութիւնը արդիական Զանաւորութեան:

Զէ՛ մի որ մեր տոհմային յատկանիշներէն մէկն է դարձած առաջնակարգ, անհրաժեշտ խնդիրները թողլով՝ անկարեւորներով զբաղելու: Պէտք է միտքի՝ մարդ գործի՝ մարդ պատրաստել աւելի քան երգի, ձայնի մարդ ? Պահանջ մը որ ամենէն աւելի արժանի է ինքզինքը հարկադիր ընելու մեր նկատողութեան:

Ու կը զարմանամ թէ այնպիսի դարու մը մէջ ուր կեանքի պայքարը իր ամենէն սուր ու հրատապ հանգամանքովը կը մղուի ուր «դրամը գրամին համար»ին նշանաբանը ամէն տեղ իր գրոշմը զգալիօրէն կը մասնէ, եւ ուր անմիջական կերպով օգտակար արդիւնքներ երաշխաւորող ձեռնարկ մը, նպատակայտրմար, լուրջ աշխատութիւն մը, բարեշրջական ձգտում մը ամենէն աւելի իրաւունք ունին գնահատումի ու վարձատրութեան, կը գտնուին դրամի ջոջեր որոնք կարծես ժամանակին ընթացքին եւ ոգիին անտեղեակ— քմահաճո՞յք մը գոհացուած ըլլալու համար արդեօք — կ'ելլեն տիրացուութիւնը քաջալիբեւ եւ անոր սիրոյն 50 կամ աւելի սակիներ տրամագրել, իբր թէ ո՛չ տղրութեան անուելիք ու հոգացուելիք

ուրիշ շատ աւելի կարեւոր պէտքեր դադրած ըլլային գոյութիւն ունենալէ :

Ո՛վ հարուստ պատուելիի զարմանալի տիպարներ :

* * *

Այս ընդհանուր նկատողութիւններէն չի հետեւիր թէ Հրատարակչականի մը կազմութիւնը՝ ցնորք մը եւ կամ հրատարակչութիւնը աննպաստ ձեռնարկ մը կը նկատուին: Ապահովարար ոչ մին ոչ ալ միւսը, ճնորք չեմ նկատեր, անոր համար որ ծանօթ կարգ մը տպարանատէրներ ու գրավաճառներ միեւնոյն ատեն իբրեւ նշանաւորակիչ կը գործեն արդէն մեր հրատարակին վրայ, ո՛չ ալ՝ աննպաստ ձեռնարկ մը, քանի որ անոնք քիչ շատ կը շահին հրատարակութեամբը ծանօթ գրողներու գործերուն, հակառակ իրենց նիւթական միջոցներուն անբաւականութեան:

Պէտք է ուրեմն կարենալ աւելի մեծ չափով մը նպաստաւորութիւլ այսպիսի շահաստանէ մը: Եթէ ամենուն վստահութիւնը դուրսող հրատարակչական մարմին մը կազմուի՝ կարող միեւնոյն ատեն ընդհանուրին ճաշակները գոհացնելու, ասով իր ընծայած բարիքը անհունօրէն մարդասիրական պիտի ըլլայ: Մեր գրողները քաջալիրուած, ա՛լ աւելի եռանդով պիտի նուիրեն ինքզինքնին երկարաշունչ եւ օգտակար գործերու արտադրութեան եւ ընթերցասէր ժողովուրդն ալ, իր կարգին, օրէ օր աւելի ազնուացում, աւելի դէպի բարեշրջութիւն ձգտումներ մը պիտի կրնայ ապահովել իր բարքերուն ինչպէս ճաշակներուն:

Բայց ո՞վ պիտի պատասխանէ այս կոչին . . . :

Մ. ՈՒՂՈՒՐԵԱՆ

Հ Ր Ա Ժ Ա Ր Ի Մ Ք . . .

Մեծ պահք ու չորեքշաբթի: Կրկին հանգամանքով ապաշխարութեան հրաւիրող օր մը:

Դեռ չէ լուսցած, վճիռ երկինքի բաց կապոյտէն ուշացող արշալոյսին տարտամ ցոլքերը կ'անդրադառնան խորդուբորդ մայթին վրայ ուր մոլոր փողոցին՝ որ եկեղեցի կը տանի:

Իրենց հորթերէն բաժնուելու զժկամակող կովեր կը դանդաղին փողոցներուն մէջ, Տանտիկին մը խնթութուկ հորթ մը իր սոթթած բազուկներուն մէջ գրկած կը բաժնէ մօրմէն՝ ղոր կը հեռացնէ քանի մը կէս փաղաքող կշտամբանք ուղղելով անոր եւ միեւնոյն ա-

տեն ափով թափելով քամակին՝ որպէս զի արօտավայր փութացող ընկերներուն հետեւի:

Գեղի ամբողջ հայ բնակչութիւնն եկեղեցի կը գիմէ: Մարդերու շտապող շարքեր կան փողոցներու երկայնքն ու սեւ շալերու եռանկիւն ծալքերուն մէջ փաթթուած կիներ՝ որոնք դանդաղօրէն համեատունակ քալումքով կերթան հոն ո՛չ այնքան աղօթելու որքան «հրաժարիք»ին ներկայ գտնուելու:

Փողոցին վրայ բացուող անշուք դռնէն ներս՝ մթնշաղին մէջ հսկայօրէն կը ցցուի տաճարի շէնքը՝ շրջապատուած քովընտի փոքրիկ պարտէզներէ ու սալարկուած բակէն: Ճակատին կից զանգակատան կատարի խաչէն՝ որ արշալուսային տարտամ շողերու առաջին բարեւն հազիւ կընդունի, սարեակներ իրենց զրաւիչ սուլերդներով Անհունին փառաբանութիւնը կը տաղեն:

Ներսը՝ տաճարին մէջ՝ խորհրդապաշտ հանդիսաւ որութիւն մը կը տիրէ: Երկիւղածութեան եւ միտքիքութեան հրաւիրող սեւ ծածկոցներու քողարկումներ ամէն աչքի հաճոյք պատճառելու բնոյթն ունեցող առարկայի վրայ բերած՝ հանգչեցուցած են իրենց փոխանցիկ տխրութիւնը: Նւ այս գարնան օրերուն՝ բնութեան վերապարթնումին համընթացօրէն դեղացիներու հոգիին մէջ ծիւ առնող կեանքի սիրոյն ու անոր վայելումի բաղձանքին տրոփումը կը փոխարկուի լքումի մը որ կ'առաջնորդէ կեանքի ուրացման ու ամբարիշտ վայելքներու զղջումին:

Բայց քառութեան կազդուրիչ յոյսը կայ, ու ատոր իրականացումին հաւատաւոր այս գիւղացիներուն համար նշանակելի արարողութիւն մըն է որ պիտի կատարուի:

Հոն են ու հեռոյնսէ խուռներամ կը հասնին համայնքի գրեթէ բոլոր անդամները՝ բանւորներ, խանութպաններ, երկրագործներ, անգործ վայրահակ ծերուկներ որ ընտանեցած են եկեղեցի տանող ճամբուն իւրաքանչիւր քարի ձեւին պատաններ՝ որոնք բռնի անբունութեան մը խռովանքը կուգան հոս թօթափել ամէն առտու, այսօր աւելի փութկոտ:

Նոր համող ծերունի մը իր հասակին չափ հրկար մուշտակին անգաղտնա պահ քղանցքները մէկ ձեռքով ամիտփած՝ միւսով կը խաչակնքէ նախանձալոյզ բարեպաշտութեամբ պագնելով տաճարի ներքին զրան մարմարէ սիւնին վրայ քանդակուած խաչն՝ որուն առջեւէն վառած է զայն խափանող ամբարիշտ պատանի մը: Ուրիշներ անձայն սպրդումով մը կերթան բազմոցներու խայտաբղէտութեան մէջ գանկ իրենցինը:

Տիրացուններն ու տէրտէրները գեղգեղանքի անսովորօրէն զրաւիչ ու յուզող չէշտ մը կը ջանան աւելցնել իրենց ձայնի ոլորտներուն: Աղօթքներն՝ որոնց առաջինն ու վերջին բառերը միայն կ'առելի կըլլար հասկնալ սովորական օրերուն մէջ, վասնզի գիւղացի

ծերուկ քահանան իր զահալէժ՝ լպտոող ու ձանձրացած արտասահ-
նութեան անորոշութեան մէջ կը թաղէր ամէ՛ն բան՝ ամէ՛ն իմաստ,
այսօր կ'արտասանուին յստակ, հասկացողութեամբ ու յուզումով:

Ու վերջապէս «հրաժարիմք» ի ժամանակը կուգայ: Ծերուկ
տէրտէր մը տտեանին մէջանող արեւմուտք դարձած՝ տիրական
չեշտ մը դնելով ձայնին մէջ՝ կարտասանէ երեքկին «հրաժարիմք
ի սատանայէ»ն: Ժողովուրդը տէրտէրին հետեւողութեամբ նոյն-
պէս արեւմուտք դարձած ու գերագոյն զգուանքի արտայայտու-
թեամբ մը՝ կախ թեւերը մարմինէն հեռու պահած՝ երկիւղածօրէն
գլխահակ կը հետեւի արարողութեան՝ որ կը հաւատայ անշուշտ թէ
զինքը կը փրկէ իր մեղքերէն:

Վասն զի մարդերը սխալական են, սատանա՛ն է որ իր չարու-
թեան գոհացումին համար կը մոլորեցնէ այս խեղճ միամիտներն՝
որոնք անպաշտպան՝ անձնատուր կըլլան անոր՝ զգլխելով վարուած
որոգայթներու հմայքէն:

Այսպէս՝ կը կարծէ՞ք որ ծանրակշիռ պատասխանատուութիւն-
ներէ ազատ չըլլան սա ծերուկն որ իր բովանդակ կեանքն անցու-
ցած է մակարոնձային անգործութեան մը մէջ՝ իր կնկան ու տղոց
աշխատութեան պատուին օղիի գաւաթով կոկորդէն վար թափելով,
այն կինն որ անհատատարմութեան կասկածին թոյնով կամ իր
խստասրտութեամբ խաթարած է հանդարտ ընտանիքի երջանկու-
թիւնը, երկիւղած ու եկեղեցական օրէնքներու եւ ծիսակատարու-
թեանց բարեպաշտօրէն նախանձախնդիր այն անձն՝ որ եկեղեցա-
կան կալուածներու վարձագիններն ու որբեւայրիներու, սպասուհի-
ներու կտիկ կտիկ հաւաքելով իրեն վստահած զրամը խղճի կա-
տարեալ անգործութեամբ կոկորդէն է անցուցած, այն բարի ու աշ-
խատասէր երկրագործներն՝ որոնք բրիչը մութի՛ն միայն ձեռքէ
թողնով ուշ տտեն տուն կը վերադառնան իրենց զրացիներու բեր-
քերով տկամ տուրակ մը ուսերնուն վրայ, այն գթած հարուստնե-
րըն՝ որոնք տալիքւորներուն ինչքը կը գրաւեն տոկոսներու անխը-
նայ բարդումով ծանրացած պարտքին փոխարէն, այն անշահախնդիր
թաղային պաշտօնեաներն՝ որոնք տիտղոսի յարատեւ պահպանու-
մին միակ մտահոգութեամբ՝ եւ ո՛չ մէկ գործ լիովին զլուխ չհանե-
լու անփութութեամբ ու առանց խղճահարութեան կը մնան իրենց
սիրական պաշտօնին զլուխը, այն միամիտ մարդերն՝ որոնք իրենք
իրենց կը ներեն ամէն ստորնութիւն, ամէն չարութիւն, ամէն ան-
բարոյութիւն գործելու եւ վերջապէս մեր խեղճ բարի տէրտէրն ալ՝
որ իր սքեմին սուրբ քղանցքներով փոյթ կընէ ծածկել տուն տա-
րած չիչ մը օղին՝ ինքզինք զգուշացնելու համար հաւատացեալները
գայթակղեցնելու մեղքէն: Պիտի յուսայի՞ք, պիտի հաւատայի՞ք թէ
մեծ պատասխանատուութիւններ կը ծանրանան այս բարի քրիս-
տոնեաներուն վրայ:

Բայց ո՞չ, սատանան է, յաւիտենական մոլորեցուցիչն, սկզբնապատճառն ամէն չարիքներու որ մոլորեցուցած է այս խեղճ միամիտներն ու իրեն հպատակեցուցած՝ գործիք ըլլած:

Այս բանին անխոստովանելի գիտակցութեամբն է որ հաւաքուած են այս անմեղ զիւղացիներն՝ որոնք «հրաժարելով հրաժարին» Սատանայէն ու անոր չար կապանքներէն, միեւնոյն ատեն կը հրաժարին նաեւ ամէն խղճահարութեան բեռէ:

Չորեքշաբթիի այս «հրաժարիմք»էն թեթեւցած քրիստոնեաներն՝ որոնք այդ արարողութենէն անմիջապէս յետոյ կը թողնեն եկեղեցին, ո՞ւր կը դիմեն այդպէս սրբուած մեղքի ամէն արատէ, թեթեւցած խղճի ամէն ծանրութենէ:

Եկեղեցիի դռնէն դուրս, եթէ ոչ անկէ ներս ալ, Սատանան իր «չար խաբէութիւններու ցանկին մէջ բխւաւոր փորձութիւններ պատրաստած է, կարելի է պրծիլ անոնցմէ:

Մարկարս

ՎԱՀԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ԳԱՒԱՌԱՅԻՆ ԱՆՇԱՆՈՐ ԱՆԿԻՒՆՆԵՐ

Բ Ե Ր Ր Ի

Մամուրէթ-Իւլ-Ազիզի կուսակալութեան ներքեւ, կարեւոր գաւառ մ'է Չարսանճագ, որուն կառավարական կեդրոնն է Պօզաթի միւրաքաղաքութիւնը, իսկ Առաջնորդականը՝ Բերի, որ զայլմամբամանիստ է: Չարսանճագի բնակչաց ամբողջութիւնը բաղկացած է թուրք, հայ եւ քիւրտ տարրերէն: Տարբեր ազգերու նըմոյշներ՝ խիստ հազուադիւտ են:

* * Բերրի՝ իբր հայաշատ կեդրոն՝ կարեւորագոյնն է Չարսանճագի չորս գաւառակներուն մէջ. ունի 500 տուն բնակիչ, որոնցմէ 350ը՝ հայ: Գիւղաքաղաքը կը հանգչի երկու բլրակներու կողքին, թամբածեղ զիրքով: Առջեւը կը պարզուին մշակուած դաշտակներ, կուշա՛ր՝ լազմաթիւ սյգիներ ու պարտէզներ, զորս կը գերէ մօտակայ Գայլ գետը, տկալաստերով անցանելի: Նեղ հորիզոնը հիւսուած է լեռներով, որոնց զոգը կամ ստորոտները՝ կը նշմարուին զրացի գիւղակներ: Բերրիի օդը բաւական տաք է՝ ամառը, միւս եղանակները մեղմ են: ջուրը՝ նուազ ու միջակ, Հոդը՝ բերրի է. առատօրէն կ'արտադրէ հացահատիկներու զանազան տեսակները եւ սլազան պտուղներ ու միրգեր: Մօտաւոր անցեալի մը մէջ, ալիւրին լիարը (6 օխա) 60 փոյի կը ծախուէր, իւղին լիտ-

ըր 28-30 դրչ, մսին օխան 30 փրյ հաւկիթին 6-7 հատը 10 փրյ փայտին բնոր 50-60 փրյ տանձին լիտրը՝ 20-30 փրյ օյոց համեմատութեամբ՝ ուրիշ տեղական ամէն վաճառք: Բայց քանի մը տարիէ ի վեր, աթանութիւնն այդ աստիճանին չէ՝ մնացած: Բերրի խիստ փոքրիկ շուկայ մ'ունի. առեւտուրը շատ նուազ է. արհեստները յոյժ նախնական են ու նահապետական. տարուան բոլոր եղանակաց մէջ, անընդհատ բանուկ չեն, ուստի մէն մին՝ ապրուստ մը չապահովեր. եւ բնակիչները քանի մ'արհեստ կը կրարկեն՝ յաջորդաբար: Շատերը՝ Տէրսիմի կողմը՝ փերեզակութեան կ'երթան: Ամէնէն յառաջացած արհեստն է հոս բրուտագործութիւնը. կը շինուին ամէն տեսակ կաւէ անօթներ, նուրբ ու մաքուր, ոմանք՝ վէրնիճուած իսկ: Բնակիչներուն ապրուստի գլխաւոր ապահովութիւնն են այգիներն ու պարտէզները, որոնցմէ մէկ կամ քանի մը հատ ունի մէն մի տուն, եւ որոնց աշխատութեան մէջ կիներն ալ բաժին ունին. ինչպէս ջուլհակութեան առտնին հորերուն մէջ ալ: Վերջերս շերամաբուծութիւնն եւս սկզբնաւորելու ձեռնարկներ եղած են, որոնց ճոխ յառաջացման շա՛տ կրնայ յարմարիլ Բերրիի հողը, եւ գործին ճիւղաւորու մներէն՝ ժողովուրդն ալ մեծապէս պիտի օգտուի:

Բերրիի տուները՝ գիւղական հիւղանման են մեծ մասով, հողաչէն, միթին վատագոյշ: Տասնեակ մը նոր ոճով շէնքեր հազիւ կը նշմարուին: Բնակչաց տարազն՝ ուր կապոյտ կտաւը մեծ դեր ունի՝ շինականի ու քրդականի խառնուրդ մ'է: Էրիկ մարդոց դասակարգ մը կը դնէ ինչէ՝ չիթով փաթտուած, ընդհանրութիւնը՝ Փեւ, նորէն փաթտուած: Կը հագնին մանուսա իշլիկ, կապոյտ կտաւէ շաշլաւ, ատոնց վրայ՝ շափլիք դարձուն եւ աշունը, ապա՝ ձմեռը. ոտիցներին է եւմեմին, Կիներն աւելի կը գործածեն կապոյտ կտաւը եւ մանուսան, որոնցմէ կը շինեն պարեգօտ եւ շորջազգեստ, իբր պահձու հագուստ. առտնին եւ ամէնօրեան է ջօթը (= կապոյտ կտաւէ անդրավարտիք), ինչպէս իւրեքերդ եւ Տիարպէքի ալ: Ամէն տարիքէ կիներու գլուխն ու գէմքը եւազնայով գոցուած է. շնչելու անցք մը միայն կը մնայ: Կրցո՛ղը՝ գլուխն ու վրան ոսկիներով կը ծանրաբեռնէ, բացի ականջի, թելի ու մատի վրան ոսկիներով կը ծանրաբեռնէ, բացի ականջի, թելի ու մատի ծանօթ զարդերէն: միջակորեարը՝ անարժէք օղբերով, մատնիներով, ապարանջաններով գոհ կ'ըլլայ: Կա՛յ առեւտրականներու և՛ դասակարգ մը եւս, փոքրաթիւ, որուն եւրոպականի մօտ տարազը կը տարբերի ընդհանրութենէն:

Բերրիցին՝ բարքերով՝ նահապետական է, ապրելակերպը՝ նախնական: Այգիներուն շատութեամբ՝ ալքօլամոլութիւնը արմատացած է՝ թէ՛ ար. եւ թէ՛ իգ. սեռերուն մէջ, ինչպէս իւրեքերդ, Բալու եւ Տ. Պէքի, բայց ինչ որ չ'կա՛յ Կարնոյ եւ Բղիի կողմերը: Հոս ալ՝ գէթ չ'են ծխեր կիները: Բերրիի այգիի եւ պարտէզի բեր-

քին մե՛ծ մասը զինիի եւ օղբի կը վերածուի մէկ մասը՝ պատեղի, ոսճիկի եւ:

Հիւանդութիւններն ու մահերը, բոլոր այս պայմաններուն իբր արդիւնք, յաճախագէտ են Բերրիի մէջ, որքան՝ ծնունդի՛ն՝ ըն ալ, Բուն սննդառութեան մէջ՝ անբուական, առողջապահիկ տարբ. սկզբանց անտեղեակ, մրգեղէնի եւ ալքոլի մասին՝ չափազանցող է Բերրիցին: Չ'հիւանդանալու համար՝ զգոյշ կենալ, չ'մեռնելու համար՝ զարմանուիլ չ'կայ: Հիւանդութիւն, մահ՝ Աստուծոյ կողմէն, կ'ըսեն, ու հիւանդին անարը թաւ մը ջուր, ողկոյզ մը խաղող գնելով, կը կը ձգեն իր բախտին: Կանխամուսնութիւններն ալ սովորական են հոս, մանաւանդ առաջները, 12-14 տարու ամուսնի չեն պակսի: Մնայուն բոխի մը՝ իսկապէս նախախնամական բարիք մը պիտի դառնար Բերրիի մէջ, Բերրիի զաւառաբարբառը, բաղդատմամբ Տիարալէքիի, Նրզնկայի եւ լեզուներուն, աւելի՛ մաքուր է. տեղ տեղ՝ կը հմանի Խարբերդիին, գեղջուկ ձեւեր ալ ունի: Կ'արժէ զննել առանձին:

* * Բերրի ունի խիստ անշուք եկեղեցի մը, կոկիկ վարժարաններ, հոյակապ Առաջնորդարան մը: Որքանոցը փակուած է՝ Պատր. նպաստին զաղարմամբ: Բողոքականներն ունին որքանոց եւ երկս. զպրոց: Գերմանական, միսիօնարներ, 1806էն ի վեր, լայն ձեռնարկներ կ'ընեն: Կիմա՝ տուներ ալ սկսած են գնել:

Մերայնոց կրթ. գործն սկսած է 1879ին Կրթ. Մարմնոյ մը ստատորոմովը, որ տարեկան 150 ոսկի կը ծախսէր, եւ 15 ոսկի հապիւ կը գանձէր տեղէս, իբր նպաստ, գծուարա՛ւ: 1895ին՝ վերջ դառաւ Պատրք. նախ՝ 48 ոսկի, սպա՝ 36 ոսկի եւ այժմ 12 ոսկի տարեկան նպաստով, եւ տեղական միջոցներով՝ տեւած են վարժարանները, եկող տարի սոյն փառաքի նպաստն ալ պիտի զաղրի եղեր, ըստ Պատրք. զեկուցման: Վերջի տարիներս՝ դպրոցները պահպանողն էր մանաւանդ Բերրիցի պանդուխտներու նպաստը, որոնց պահանջմամբ այս տարի թոշակ ալ չ'առնուեցաւ տղոցմէն: Ի վերջոյ խոստովանալանց գտնուելով չ'ըրկեցին նպաստին, ընդ հուպ՝ պիտի զգան մուրուրման: Դպրոցները կը տեւեն, սակայն, քանի մ'անխոնջ կըրթասիրաց գովելի գործունէութեամբ: Ընդհ. տեսուչն է Տիարալէքիի վարժարանաց նախորդ բաղմարդիւն Տնօրէնը: Ուսուցիչներէն մին է Սանատարեանի ամէնէն յաջողակ ընթացաւարտներէն մէկը, բնածին ձիւքերով եւ ինքնաշխատ զարգացմամբ ալ օժտուած: Ար. վարժրն, ունի 120 աշակերտ, իգ. 60, — հինգ ուսուցիչ, երկու վարժուհի: Կ'արժէ՝ ամէն ջանք չ'խնայել՝ պահելու համար կրթ. այս դիրքը, եւ տակաւ Կիւր. վարժարան մը եւ մանկապարտէզ մ'ալ աւելցնել դպրոցներուն, որոնք իրենց ճոխագոյն վիճակին մէջ են այժմ:

ԼԵՒՈՆ ՄՐԱՊԵԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ազգ. դիւանատունէ հաղորդուած է մեզ հետեւեալն ի հրատարակութիւն. — Ներսէսեան Որբանոցի Ընկերութեան կողմէ ներկայացաւ անդամ մը եւ յայտնեց թէ՝ ընկերութիւնը կարելոր տնօրէնութիւն մը ըրած է, զոր իր Մայիս 28 թիւ նամակով հաղորդած էր Առաջնորդ Սրբազան Հօր եւ Պատ. Վարչութեան:

Կարգացուեցաւ յիշեալ նամակը, որուն իմաստն է հետեւեալը.

Ներսէսեան Որբանոցին մէջ պատասպարեալ 22 որբերէն 12ը չափահասութեան պատճառաւ ըստ ներքին կանոնադրի չեն կրնար պահուիլ, մնացեալ 10-12 որբոց համար չարժեք կանգուն պահել որբանոցը, որուն անհաստատ պիտոճէն ալ չներեր, որ բացի կամաւոր ողորմութիւններէ ուրիշ հաստատուն աղբիւր մը չունի:

Հետեւաբար մնացած 12 որբերէն 7 փոքրիկները Որբանոցիս կահկարասներովը մէկտեղ Պատ. Հոգատար Ընկերութեան պիտի յանձնուին միայն առաջին տարին ձրի խնամուելու, երկրորդ տարիէն սկսեալ Ներսէսեան Որբանոցի տունը, որ ի Սուրուր փողոց, Հոգատարի արամադրութեան տակ պիտի դրուի տարեկան վարձագինը գանձելու համար, Մնացեալ 5 որբերն ալ Մեսրոպ. վարժարանի դիշերթիկին մէջ պիտի պատասպարուին, Ընկերութեան կողմէ կէս թշակ վճարելով Ուսումն. Խորհուրդին: Եւ այս մասին Ընկերութիւնը կը խնդրէ որ Վարչութիւնս հաճի պաշտօնագիր մը ուղղել Ուսումն. Խորհուրդին:

Որբերու տարեթոշակն ինչպէս նաեւ հանդերձեղէնները ընկերութիւնը պարտք կը համարի հանրութեան նպաստներով հայթայթելու հոգ տանիլ:

Ընկերութիւնը կը յաւելու թէ՝ որբանոցին կանգուն մնալուն թէեւ ջերմ համակիրներ են, սակայն իրենց այս վիճակին մէջ հարկադրուած են այս կարգադրութիւնը ընելու, իսկ եթէ գտնուին ուրիշ բարեսէր ազգայիններ որ տարբեր միջոցներով վստահին որբանոցը կանգուն պահելու, ընկերութիւնը առաջինը պիտի ըլլայ խնդակցողներու եւ չնորհաւորողներուն:

Ժողովս Ներսէսեան ընկերութեան սոյն տնօրէնութեան պարագայներն ու պատճառները բանաւոր գտնելով, միանգամայն նկատելով որ Սրբազան նախագահը որբանոցին բարեւոր Վսեմ. Պաշտօնական գերդաստանին հետ այս մասին բանակցութիւն կատարած եւ այս կարգադրութիւնը տնոնց հաճութեամբն ու հաւանութեամբը տնօրինուած ըլլալը յայտնած էր Ժողովոյս մէջ, միաձայնութեամբ ընդունեց Ներսէսեան ընկերութեան այս կարգադրութիւնը եւ որոշեց արձանագրել:

ԿԱՐՃ ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՄԸ

«Ճերիսեի Շարդիյե» իր 17 Յուլիս եւ 6669 թիւին մէջ Սաղ-
սան Սօջսան եւ. «Արա. Յարութիւնեան իլէ Արամ Անտոնեան»
վերնագրով յօդուած մը կ'հրատարակէ Յ. Ճ. ստորագրութեամբ եւ
անպատշաճ կ'գտնէ Ար. Յարութիւնեանի կողմէ Արամ Անտոնեանի
ուղղուած «կեղծ գրագէտ» բառերը: Այս առթիւ փոքրիկ մեղա-
դրանք մ'ալ մեր հասցէին կուղղէ՝ Յարութիւնեանի այդ տողերը
հիւրընկալած ըլլալնուս: Մեր յարգելի պաշտօնակցին քանի մը
տողերով խնդիրը պարզել յարմար կ'դատենք: Ա. Մանուկ թերեւս
միակ թերթն է որ թեր ու գէ՛մ կարծիքներ եւ յօդուածներ անկողմ-
նակալութեամբ կ'հրատարակէ, վերապահելով իր կարծիքները եւ
երբեմն զանոնք պարզելով քանի մը տողերով: Միշտ ջանադիր ե-
ղած ենք եւ կ'ըլլանք որպէս զի անձնականութեան շուրջ չդառ-
նան վիճարանութիւնք եւ մեր աշխատակիցներն բախումներ չու-
նենան մեր թերթին մէջ: Բայց երբ մեզմէ անկախ պատճառներով
չյայտողինք տեղի չտալ այդ բախումներուն, պարտ համարած ենք
չեզոք դիրք մը պահել եւ, ինչպէս ըսինք, թեր ու գէ՛մ հրատարա-
կել մեզի հասած յօդուածները: Սակայն այս պարագային մէջ, մեր
յարգելի պաշտօնակցին ուշադրութենէն վրիպած կ'երեւի թէ Յա-
րութիւնեանի այդ յօդուածին մէջ Անտոնեանի ուղղեալ այդ բա-
ռերէն վերջ՝ մեր կողմէ զարմացման նշան մը գրած ենք, եւ
նոյնն կրկնել ստիպուած ենք նաեւ երկրորդ էջին մէջ ուրիշի մը
հասցէին ուղղուած բառերէն յետոյ, այս կերպով արտայայտելով
թէ համակարծիք չենք մեր յարգելի աշխատակցին գործածած ոճին՝
թերթիս ուրիշ երկու նոյնքան մեզի համար յարգելի աշխատակից-
ներուն նկատմամբ: Այս պարագան հարկ էր որ իր ուշադրութենէն
չվրիպեցնէր մեր մեծայարգ պաշտօնակիցը:

Լ Ր Ա Ք Ա Ղ

ՄԵՐ ԿԵԱՆՔԷՆ.

✱ Ստացանք Հոգ Որբահամ ընկերության 1905 Ապրիլ - 1907 Մարտ երկամսյ տեղեկագիրն: Իզմիրի բարեգործական և ազգային հաստատություննց կանոնադրապէս հասարակութեան իրենց համարատուութիւնն ներկայելն գովելի սովորութիւն մէ, վաղուց հաստատուած, և Թերես այս է զխառոր պատճառ: որ տեղոյն նպաստակարօտ հաստատութիւնք միշտ կ'վայելին հասարակութեան օժանդակութիւնը և ձեռնտուութիւնը: Հոգ. Որբահամ ընկերության երկամսյ տեղեկագիրն կցուած կ'գտնենք Անդամութիւնը: բաժանորդներու և զանազան առիթներով եղած նուէրներու ցուցակները ինչպէս նաև ուսեստ և այլ իրեղէններ նուիրողներու ցանկը: այդ տեղեկագիրն կցուած է նաև երկամսյ հաշուեցոյցը որու համեմատ ընկերութեան մուտքն եղած է մէհիտ 33է 46884 զր2 իսկ ըբ 54729 զր2 որով ընկերութիւնը ստացուած է իր պահեստի դրամագլխէն՝ որ կ'հասնի 404407 զր2: ծախսել 7845 զր2: հասոյթներու նուազութեան պատճառաւ իր բացը գոցելու համար, հետեւապէս ներկայ տարուան մէջ դրամագլուխ և պատրաստ դրամ կ'ունենայ միայն մասամբ տոկոսի դրուած 96362 զր2:

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ

✱ Իզմիրի Ահեմ, Իզմիր, Բրօսհու, և Լարեճօրմ լրագիրները գովեստով կ'իստին Մէնէմէնցի Մինաս Մատուրեանի հնարած զուտ պողպատէ կալի մեքենային վրայ, որ բազմաթիւ փորձերու ճեթարկուած է Կայս: Ատա ազարակին և Զօպանիսայի ազարակին մէջ ի ներկայութեան Տնօրէններու, երկրագործական պանքայի տեսուչներու, վարպետ երկաթագործներու և այլոց առջև, որոնք հաստատած են վարպետ Մինասի հնարած մեքենային կատարելութիւնը և յիշեալին ձեռք կ'գտնուի այժմ բազմաթիւ վկայա-

կաններ պաշտօնական և տնպաշտօն մասնագէտներէ ստորագրուած: Մեքենան յարդը չկտրելի կալի մէջ եթէ մատուտակ, մացառ, փայտի կոտրուանք գտնուին՝ ընթացքը չփոխել, և տղու մը ձեռքով իսկ կրնայ կատարուիլ երկու ձիւրու լըծուած Որուան մը մէջ կրնայ 10 կառք ցորեն, 15 կառք բակլայ, 15 կառք զարի ծեծել: Սոյն մեքենային կարեւորութիւնը կ'հաստատեն վարպետ Մինասի ձեռք գտնուած զանազան կարևոր վկայականներն ու յոյս ունինք թէ հարկ եղած քաջայերութիւնը պիտի գտնէ երկրագործ դասակարգէն և այդ մեքենայի մնաւորներն ստանալու համար օժանդակող ձեռքեր պիտի գտնուին:

✱ Իւնիօն Է Ֆեհիմ Էսրանօյ կեանքի ապահովագրական ընկերութեան գործակալ անուանուած է՝ Այնճապի մէջ՝ Տիար Գէորգ Աղճեան, իսկ Նոյն ընկերութեան բժիշկ անուանուած է Տօքթ Զարեհ էֆ Ասանեան:

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

✱ Ստացանք Մմբատ Դաւիթեանի երթող վարձուրիւն Մանուկներու դասագիրքը որու մէջ կ'ամփոփուին արձակ նիւթեր, օտանաւորներ, հրօսանգներ առակներ և տաժն: Ե. Տէր. Մինասեան տպարանէն լոյս տեսած, գին 5 զր2:

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆ

✱ Տէր և Տիկին Գր Պօյանեան ի Սէլանիք՝ Այրի Տիկին Պօյանեանի մահուան առթիւ փոխան ծաղկեպսակի 20 ֆր. նուիրած են Ազգ. Հիւանդանոցին:

ԺԱՄԱՆՈՒՄ

✱ Քաղաքս վերադարձաւ Եւրոպայէ Տիար Յակոբ Էլմասեան:

✱ Կ Նաւասարդ տրամադրելի ժամերունի հայերէն լեզուի և այլ դասեր աւանդելու տուներու մէջ, Փափաքողներ կրնան դիմել Խմբագրատունը:

Խմբագիր Տնօրէն Մ. ՄԱՐԴՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

✱ Տպագրութիւն Մ. ՄԱՐԴՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ՎԱՅԱՆ ԶՄԻՒՌՆԱԿԷՍԵԱՆ

Մ Ե Տ Վ Ա Ճ Ա Ռ Ա Տ ՈՒ Ն Ք
ԺԱՄԱՑՈՅՑԻ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԱՊՐԱՆԱՅ

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ

ՇՈՒՅԱ - ՊԵՏԵՍԹԵՆ ԹԻՒ 14

Մ Ա Ս Ն Ա Ճ Ի Ւ Ղ

ՉՈՒՅԱ - ՊԵՏԵՍԹԵՆ ԹԻՒ 40

Սոյն վաճառատանց մէջ միշտ պատրաստ կը գտնուին 20,000 կտոր ժամացոյց ոսկիէ, արծաթէ, նիքէլ սև, պատի և զարթուցիչ: Ոսկիէ շղթաներ արանց և կանանց համար ա. մենքն ալ զուտ եւ անխարգախ ոսկիէ ըլլալուն մասնաւորա. բար կ'երաշխաւորուի:

Ազնիւ յաճախորդացս ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ որ սնոտի երէքլամներէ չը շլմորին, ի վերջոյ յուսախար պիտի մնան, վաճառատանցս հանրածանօթ պատուաւորութիւնը ու երկարամեայ առևտրական ուղղամտութիւնը կրնայ գրաւա. կան մ'ըլլալ իրենց թէ, երկու վաճառատուններս դիմողք կատարելապէս գոհ պիտի մնան իրենց կատարած գնումէն:

Մասնաւորաբար մեր գաւառացի արհեստակից եղբարց ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ մեր վաճառատանց վրայ, աժ. նութեան ու ապրանաց տեկունութեան մասին փոխանակ յանձնակատարներու միջոցաւ ապսպրանքներ ընելու լաւ ևս չէ՞ եթէ անգամ մը փորձեն մեզի հետ գործելու, զի մենք Ամերիկեան և Եւրոպեան էն հսկայ գործարանատէրներուն հետ մասնաւոր պայմանագիրներով կապուած ըլլալով ու ա. մենադոյցն շահը մեզի բաւ համարելով. պիտի կարենամք շատ աւելի նպաստաւոր պայմաններով իրենց ուզած տեսակ. ները հայթայթել:

Ժամացոյցներու յարդարում երաշխաւորեալ:

GRANDS MAGASINS

DE LA RUE FRANQUE — SMYRNE

P. XENOPOULO & C.

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԷ ՖՐԱՆԿԱՑ ԹԱՂԻ
Բ. ՔՍԷՆՈՔՈՒԼՈ ԵՒ Ը

Երկուշաբթի Յուլիս 10 է

ՎԱՃԱՌՈՒՄ

ԵՂԱՆԱԿԻ ՎԵՐՋԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ

ԻԻՆԻՑՆ ԵՒ ՓԵՆԻՔՍ ԷՍՔԱՆԻՕԼ

ԱՊԱՆՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ՄԻԱՑԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԷ՝

ՀՐԴԵՀԻ, ԿԵԱՆՔԻ ԵՒ ԱՐԿԱԾՆԵՐՈՒ ԴԷՄ

Բարից 59 թիւ Rue de l'Arcade. հաստատւոյ 1864 ին

Դրամագլուխ, պահեստի, կայուածնեք աւելի քան 80,000,000

ԿԵԱՆՔԻ ՃԻՒԴ.— Եւ ոչ մէկ ընկերութիւն իւնիօն եւ ֆէնիքս Իսթա-
նիօլ ընկերութեան շափ առաւելութիւններ կրնայ տալ. Որովհետեւ իր ապահա-
վութեան տրամադրելի գումարը (garantie) ապահովագրեալներու դրամագլխին
համեմատութեամբ հարիւրին գէմ 280 առաւելութիւն ունի, եւ թէ իր սակե-
րու ամեաւթեան գէմ և ոչ մէկ ընկերութիւն կրնայ մրցիլ. Տրուած տարեկան
շահարածիւններն կանխիկ եւ առաջին տարիէն կ'վճարուեն. Ու ամենէն աւե-
լին կայ, մարդ իւնիօն եւ ֆէնիքս Իսթանիօլ ընկերութեան ապահովագրուե-
լով երկին անգամ ապահովագրուած կ'ըլլայ, որովհետեւ պայմանաւորման ե կամ
մահուան պարագային ապահովագրուած գումարը ստացուելէ ետք ընկերութիւնը
բացէն avenant մ'ալ կուտայ որուն ոյժով (և այս առանց սանթիմ մը աւելի
վճարելու) տրկած մը պատահած ատեն. բացի վճարուելիք կենսի ապահովա-
գրութենէն իւնիօն ֆէնիքս Իսթանիօլ կ'վճարէ համաշափ կամ կեն և կամ
մէկ հինգերորդ գումար մ'ալ բացէն (արկածին կարեւորութեւն չափով).

Աւելի տեղեկութեանց համար գիտե՛ք Ընդհանուր գործակալութեան գրա-
սենեակներն իզմիր Երէնքէլէր Աւաթրիական նամակատան վրայ:

ՏԻՐԱՆ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ